

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.134.2-311.6.09«2001»Х.Серкас
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-2-20>

Ольга МАЄВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-4944-0253
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької та іспанської мов
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) mayevska@hotmail.com

Богдан ЧУМА,
orcid.org/0000-0003-3196-5019
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Українського католицького університету
(Львів, Україна) bohdan.chuma@ucu.edu.ua

ЛІТЕРАТУРА І ПАМ'ЯТЬ: ВІЙНА І ДИКТАТУРА В ІСПАНІЇ (1936–1975) В РОМАНІ ХАВ'ЄРА СЕРКАСА «ВОЇНИ САЛАМІНУ»

Метою статті є аналіз роману сучасного іспанського письменника Х. Серкаса «Воїни Саламіну», вперше опублікованого іспанською мовою в 2001 р. і перекладеного на українську мову в 2013 р. Головну увагу зосереджено на вивченні презентації конфліктної пам'яті щодо «складного» минулого та розкриття ролі автора у творенні цілісного наративу про таке минуле. Як теоретичну основу використано концепцію «мнемонічних акторів» Я. Кубіка і М. Бернгарда, а також дотичні до теми дослідження істориків, літературознавців і політологів. Розкрито особливості написання твору, що розповідається вигаданим персонажем на підставі докладного вивчення правдивих історій реальних людей. Представлено головну сюжетну лінію роману, яка розвивається на різних рівнях довкола особи відомого письменника-фалангіста Р. Санчеса-Масаса. Проаналізовано три осібні досвіди творення колективної пам'яті, зокрема з точки зору самого Р. Санчеса-Масаса, що потрапив у полон до республіканців, дивом уник розстрілу і вижив в останні дні війни; звичайних жителів Каталонії та дезертирів республіканської армії, які допомогли вижити цьому лідеру Іспанської Фаланги, та солдата-республіканця – ймовірного рятівника Р. Санчеса-Масаса, що вирішив не видавати того на розстріл, а згодом разом із рештками республіканського війська перейшов до Франції, був інтернований, воював проти нацистів і дожив у цій країні до глибокої старості. Доведено, що роман Х. Серкаса – це розповідь без однозначних цілей і висновків, в якій автор відмовився від популярної, але спрощеної бінарної концепції «двох Іспаній», залишивши місце іншим варіантам колективної пам'яті. Таким чином він обрав роль «мнемонічного плюраліста», для якого важливо зберегти різноманіття пам'ятей, які не мусять зливатися в єдину гармонійну оповідь.

Ключові слова: Іспанія, Х. Серкас, література, колективна пам'ять, мнемонічні актори.

Olga MAYEVSKA,
orcid.org/0000-0003-4944-0253
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of French and Spanish Philology
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) mayevska@hotmail.com

Bohdan CHUMA,
orcid.org/0000-0003-3196-5019
Candidate of Historical Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History
Ukrainian Catholic University
(Lviv, Ukraine) bohdan.chuma@ucu.edu.ua

LITERATURE AND MEMORY. WAR AND DICTATORSHIP IN SPAIN (1936–1975) IN JAVIER CERCAS'S NOVEL "SOLDIERS OF SALAMIS"

The article aims to analyze the novel "Warriors of Salamis" by the modern Spanish writer Javier Cercas, first published in Spanish in 2001 and translated into Ukrainian in 2013. The main focus is on the study of the presentation of conflict memory concerning the "complex" past and the disclosure of the author's role in creating a coherent narrative about such a past. The concept of "mnemonic actors" by Jan Kubik and Michael Bernhard, as well as tangential to the research topic of historians, literary critics, and political scientists, was used as a theoretical basis. It revealed the peculiarities of writing a work narrated by a fictional character based on a detailed study of the true stories of real people. It presented the novel's main storyline, which develops on different levels around the person of the famous Falangist writer Rafael Sánchez Mazas. It analyzed three individual experiences of creating collective memory, in particular from the point of view of R. Sánchez Mazas himself, who the Republicans captured, miraculously escaped being shot and survived the last days of the war; ordinary citizens of Catalonia and deserters of the republican army, who helped this leader of the Spanish Falange to survive, and the republican soldier – the probable savior of Sánchez-Masas, who decided to release him, and later went to France together with the remnants of the republican army, was interned, fought against the Nazis and lived to a ripe old age in this country. It is proved that the novel by J. Cercas is a story without unambiguous goals and conclusions, in which the author abandoned the popular but simplified binary concept of "two Spains", leaving room for other variants of collective memory. Thus, he chose the role of a "mnemonic pluralist", for whom it is essential to preserve the diversity of memories, which should not merge into a single harmonious narrative.

Key words: Spain, Javier Cercas, Literature, Collective memory, Mnemonic actors.

Постановка проблеми. Колективна пам'ять – одне з ключових полів наукового зацікавлення сучасної гуманітаристики. Ця тема особливо актуалізується, коли актори пам'яті звертаються до недавнього минулого, як правило «складного» ХХ ст., інструменталізуючи його в теперішніх політичних суперечках. За цих обставин у гру включаються такі важливі чинники як історична наука, яка ставить собі за ціль змалювати об'єктивну картину минулого, індивідуальна пам'ять «очевидців» подій, які свідомо підтримують або забувають власні досвіди, та політики історичної пам'яті, що стараються нав'язати той чи інший спосіб пам'ятати про минуле. У такій ситуації фрагментації колективної пам'яті та політичної інструменталізації минулого уже тривалий час перебуває Іспанія, де активними учасниками суперечок довкола пам'яті є також літератори, які свідомо конструюють власні наративи колективної пам'яті. Одним із них є Х. Серкас, що в романі «Воїни Саламіну» вдало розкрив хитро-сплетіння конфліктної пам'яті Іспанії наших днів, оприявнивши читачеві в синтезованому вигляді одну з найскладніших сторінок іспанської історії ХХ – початку ХХІ ст. Водночас, допитливий читач помітить, що іспанський досвід конструювання наративів колективної пам'яті досить часто видається дзеркальним відображенням українських дискусій про події минулого століття.

Аналіз досліджень. Уперше роман Хав'єра Серкаса (1962 р. н.) «Воїни Саламіну» було опубліковано іспанською мовою в 2001 р. і він практично відразу приніс своєму автору чималу славу. Уже наступного року роман вийшов друком у перекладі на німецьку та французьку мови,

а в 2003 р. – на англійську; цього ж року відомий іспанський режисер Давід Труеба (1969 р. н.) презентував однойменний фільм, знятий за мотивами роману. Українського перекладу цієї книги довелося чекати до 2013 р. (Серкас, 2013: 78)¹, однак, наскільки нам відомо, вона досі не була предметом спеціальних студій з боку українських гуманітаріїв. Попри це українського читача могли б зацікавити дотичні дослідження, важливі для кращого розуміння іспанського контексту вказаної теми й особливостей конфліктів щодо колективної пам'яті. Ольга Маєвська свого часу дослідила прояви індивідуальної й колективної пам'яті в романах більш знаного в Україні іспанського письменника першої третини ХХ ст. Мігеля де Унамуно (Маєвська, 2018). Деталізовані описи інструменталізації пам'яті та суперечок між творцями різних наративів колективної пам'яті (Чума, 2012), а також їх віддзеркалення в українських реаліях ХХІ ст. (Чума, 2016; Chuma, 2020) запропонував у своїх публікаціях Богдан Чума. Ця тематика також була предметом дискусії української дослідниці колективної пам'яті Оксани Шевель (Schevel, 2011) і польського історика Томаша Стриєка (Стриєк, 2015: 207–240).

Сьогодні ми маємо справу з надзвичайно великою кількістю наукових досліджень різних проявів колективної пам'яті. Очевидно, багато з них

¹ Звичайно, Видавництво «Фоліо» і перекладач Петро Тарашук заслуговують похвали за те, що взялися за підготовку і видання важливої для розуміння сучасної Іспанії книги Х. Серкаса, однак якість перекладу і робота літературного редактора відверто хибують. Не вдаючись у деталі, зокрема частих одруківок з російської мови, зауважимо, що невдалим є вже переклад самої назви книги: оригінальних і звичайних «Солдатів Саламіну» (Soldados de Salamina) замінили «Воїни Саламіну».

нам добре відомі, однак у цьому аналізі згадаємо лише теоретичні напрацювання Яна Кубіка і Майкла Бернгарда (Kubik, Bernhard, 2014), що видаються найпридатнішими для аналізу роману Х. Серкаса. Виходячи з того факту, що колективна пам'ять завжди є певним конструктом, який впливає на конструювання ідентичності та легалізацію влади, згадані автори запропонували особливого героя – «мнемонічного актора» (Mnemonic actor), що з допомогою відмінних наративів конструює й поширює своє бачення минулого. На їхню думку, існує чотири типи таких «акторів»: «мнемонічний борець», який нав'язує свій різновид пам'яті як винятковий; «мнемонічний плюраліст», що разом із власним наративом визнає «історії» інших; «мнемонічний зреченець», для якого пам'ять не має вагомого значення; і «мнемонічний провидець», якому важливіше конструювання майбутнього, а не минулого (Kubik, Bernhard, 2014: 15).

Мета статті. Проаналізувати роман Х. Серкаса «Воїни Саламіну» з огляду презентації в ньому конфліктної колективної пам'яті щодо «складного» минулого та розкрити роль автора-письменника у творенні цілісного наративу про таке минуле.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як проаналізувати сам текст роману, зазначимо, що книга Х. Серкаса не є типовим романом. Про це кілька разів застерігає сам автора, наполягаючи, що «це не роман», а «розповідь із реальними фактами й персонажами. Розповідь про реальні події.» (Серкас, 2013: 168) А на початку книги, у «Примітці автора», він попереджає читача, що його твір – це «результат читання численних книжок і тривалих розмов. Багато осіб, яким вдячний за допомогу, постають у даному тексті під своїми іменами та прізвищами». (Серкас, 2013: 6)

Сюжет роману розвивається довкола історії професійного журналіста – вигаданої особи, що розповідає про реальні події. Його перші спроби стати письменником зазнали невдачі, тож це змусило персонажа повернутися до рутини журналістської роботи, під час якої він знайшов нову фабулу, хоча втілити її в новому романі узявся не відразу. Спершу його зацікавила відома іспанському читачеві правдива історія порятунку Рафаеля Санчеса-Масаса (1894–1966) – одного з засновників та головного ідеолога Іспанської Фаланги (профашистської партії), що під час громадянської війни в Іспанії (1936–1939) переховувався від переслідувань «червоного» уряду, наприкінці 1937 р. потрапив у полон і перебував в ув'язненні, доки 24 січня 1936 р., уже при відступі республіканських військ до Франції, не опинився в гурті

тих «ворогів Республіки», яких вирішили розстріляти. Однак під час розстрілу Р. Санчесу-Масасу вдалося вціліти, втекти до лісу і якийсь час укриватися на півночі Каталонії, користуючись допомогою місцевих жителів та кількох дезертирів з республіканської армії, що відмовилися від утечі за кордон і, будь-що-буде, вирішили здатися військам повстанців. Уже після війни, рятуючись від переслідувань колишніх республіканців з боку франкістської диктатури (1939–1975), «лісові друзі» Р. Санчеса-Масаса скористалися таким високим знайомством, щоб гарантувати безпеку не лише собі, а й своїм рідним і близьким. Згодом, автор-письменник, – головний персонаж роману «Воїни Саламіну», – звернув увагу на невідомого республіканського солдата, залученого до розстрілу «ворогів Республіки», що врятував Р. Санчеса-Масаса відразу після втечі. За свідченнями самого ідеолога фалангізму, цей солдат знайшов його у лісі, але не видав розстрільній команді. Зібравши непрямі докази, автор знаходить цього ймовірного солдата у Франції, у будинку для пристарілих, і переказує його особисту історію, підкріплюючи оповідями Р. Санчеса-Масаса та інших персонажів.

Якщо зважити на гостроту суспільно-політичних суперечок в Іспанії щодо пам'яті про громадянську війну і франкістську диктатуру (1939–1975), що розгорілися від середини 1990-х років з ініціативи «лівих» організацій, яким під гаслом «відновлення історичної пам'яті» вдалося схилити на свій бік громадську думку країни, стане зрозумілим, що такий сюжет не міг бути сприйнятий однозначно. Реакція на роман була очевидною, тож Х. Серкас дотепно передбачив її у своїй книзі: у 1999 р. його головний персонаж отримав завдання написати статтю для газети до 60-ї річниці завершення війни, але замість того, щоб писати очікуваний текст, він вдався до альтернативної історії. То була розповідь про останні дні життя відомого іспанського поета Антоніо Мачадо-Руїса (1875–1939), «що в січні 1939 року разом із матір'ю, братом Хосе та сотнями тисяч інших переляканих іспанців, випханих наступом франкістських військ, утік із Барселони до Колліура, вже по той бік французького кордону, де невдовзі й помер» (Серкас, 2013: 13–14). Ця подія мала б бути добре відомою іспанським читачам, тож автор-персонаж

...слухно припускав, що не буде жодної каталонської (або некаталонської) газети, яка з приводу цієї дати не згадає про неї, тож і приготувався писати абсолютно рутинну статтю, як раптом згадав про Санчеса Масаса і про його

невдалий розстріл, що відбувся більш-менш тієї самої пори, що й смерть Мачадо, але по іспанський бік кордону. Далі я подумав, що симетрія і контраст між цими двома страшними подіями – майже хіазм історії, – мабуть не випадкові, тож якщо я зможу, нічого не втративши, розповісти про них в одній статті, цей дивний паралелізм, можливо, надасть їм незвичайного значення (Серкас, 2013: 14).

Наголосімо на цьому ще раз: Х. Серкас вкладає у газетну публікацію свого персонажа думку про можливість порівняння «смертей» двох відомих іспанців – знаного поета, що до останнього підтримував республіканську форму правління, та ідеолога фалангізму (і також «доброго» письменника), якому пощастило вижити, і який своєю попередньою політичною діяльністю безпосередньо доклався до розпалювання війни. Отож, реакція на таку публікацію була очевидною й автор отримав у відповідь на неї три листи.

Перший дописувач «дорікав» йому за натяки «мовляв, якби Антоніо Мачадо в липні 1936 року перебував у збунтованому Бургосі, то лишився б на боці франкізму» (Серкас, 2013: 17). Іспанський читач мав би зрозуміти цей «натяк»: в А. Мачадо був ще один рідний брат – Мануель (1874–1947), також відомий поет і драматург, що волею долі у день початку збройного повстання 17 липня 1936 р. перебував разом зі своєю сім'єю в Бургосі – місті, що відразу перейшло під владу повстанців і в якому на час війни розмістилися Генеральний штаб і уряд останніх. Змирившись із цим фактом, Мануель не суперечив усталеним змінам, продовжував працювати, в тому числі писав твори на похвалу каудильйо Франсіско Франко.

У другому, «суворішому» листі, його звинуватили в «ревізіонізмі», ствердивши, що та війна «скінчилася добром для тих, хто виграв», тому що «Ніхто бодай жестом не подякував нам за те, що ми боролися за свободу. (...) В усіх селах є пам'ятники, які вшановують полеглих на війні. На скількох із них ви бачили, що там принаймні подано прізвища з обох таборів?» (Серкас, 2013: 17–18). Цього листа було написано буквально в дусі Товариства відновлення пам'яті – громадського руху, що започаткував «ліву» революцію пам'яті в Іспанії в середині 90-х років минулого століття. Один із його лідерів таким чином окреслив позиції Товариства: «Вулиці, пам'ятники, музеї, архіви, церкви, університети, бібліотеки, цвинтарі зберегли попереднє смислове навантаження, що дало правим, котрі затрималися при владі, без особливих зусиль підтримувати свою пам'ять» (Чума, 2012: 67).

Схожими виявилися закиди найближчих людей автора-персонажа, його подруги Кончі, котра, почувши про критичні відгуки, з пересердя заявила: «Я казала тобі не писати про фашиста. Такі люди загиджують усе, до чого доторкнуться. Тобі треба забути про цю книжку й почати іншу. Чом би тобі не написати книжку про Гарсія Лорку?» (Серкас, 2013: 114).

Однак третього листа було написано в іншій тональності. Якщо перші два відображали позицію «мнемонічного борця», під тиском якого здали нерви подруги головного персонажа, то цей пропонував розв'язок від імені «мнемонічного плюраліста». Його підписав такий собі Мікель Агірре, що згодом виявився головним радником автора й остаточно переконав того написати роман. Агірре працював у міській раді містечка Баньолас у Каталонії, що «перебувала в руках дуже молодих людей, належних до *Esquerra Republicana de Catalunya* – каталонської радикальної націоналістичної партії» (Серкас, 2103: 21). Уточнімо ще раз: єдиний схвальний відгук на свою газетну публікацію вигаданий автор отримав від активіста ліворадикальної каталонської партії, що від часу свого створення у 1931 р. відстоювала ідею незалежності краю, воювала на боці Республіки та жорстоко переслідувалася франкістською диктатурою. Більше того, цей активіст прибрав на себе роль відповідального історика, що, попри свої політичні вподобання, не відмовився від бажання відтворити об'єктивний образ минулого:

Агірре говорив, немов вважав за потрібне розповісти мені про попередні події, про перші дні війни в районі Баньоласа: про передбачуваний провал державного перевороту, про революцію, яка спалахнула потім, про безконтрольне дикунство комітетів, про масове спалення церков і вбивство священників, ченців і черниць (Серкас, 2013: 21–22).

Написавши від імені свого вигаданого персонажа-журналіста саме таку газетну публікацію, Х. Серкас, як бачимо у романі, не сумнівається в негативному образі Р. Санчеса-Масаса. Він визнає, що «не буде перебільшенням стверджувати», що той був «першим фашистом Іспанії» та «найвпливовішим теоретиком фашизму», «головним ідеологом і пропагандистом [Фаланги]», «одним з провідних творців її риторики та символів», бо ж саме він «запропонував як символ партії ярмо і стріли... придумав ритуальний поклик *«Arriba España!»* («Вставай, Іспаніє!»), склав славетну «Молитву за полеглих Фаланги» і разом з іншими очільниками партії «написав слова гімну *«Cara al sol»* («Обличчям до сонця»)» (Серкас, 2013: 78–80). Водночас він був пев-

ним, що таке «відновлення» пам'яті, наразить його на нерозуміння і критику з боку «простодушних типів... охоронців лівої ортодоксії, а на додачу ще й кількох дурнів», які галасуватимуть через те, що «захищати письменника-фалангіста – однаково що захищати (або готувати ґрунт для захисту) фалангізму» (Серкас, 2013: 12). Однак саме в цьому звинуваченні Серкасів автор-персонаж знаходить для себе перше виправдання: він захищає Р. Санчеса-Масаса не як фалангіста, а як письменника, що означало для нього «захищати себе самого як письменника, що захищає доброго письменника» (Серкас, 2013: 12). Тим більше, коли літературні твори не оприявнюють авторської політичної позиції:

...література – це одне, а життя – зовсім інша річ, тому можна бути добрим письменником, будучи найлихішою людиною (або людиною, яка підтримує й надихає найлихіші справи)... існує певна літературна несправедливість щодо деяких письменників-фалангістів, які... виграли війну, але втратили своє місце в історії літератури (Серкас, 2013: 13).

Звідси, мабуть, і певна двоїстість у розумінні назви роману «Воїни (солдати) Саламіну», не витлумачена в самому романі. Під таким заголовком, буцім-то, хотів написати книжку сам Р. Санчес-Масас, щоб розповісти у ній про перипетії війни, у тому числі про «лісових друзів», які допомогли йому перечекати відступ республіканців (Серкас, 2013: 124). Найочевидніша аналогія до цієї назви нав'язує до легендарних героїв Античної Греції, що в морській битві біля острова Саламін у 480 р. до н. е. перемогли персів, відстоявши таким чином свою цивілізацію перед наступом варварів. Проте в 306 р. до н. е. поблизу Саламіну відбулася ще одна велика битва між флотами діадохів Александра Македонського (356–323 рр. до н. е.), які вже протягом тривалого часу воювали за Александрів спадок; цього разу вона символізувала жорстоку громадянську війну.

«Відновлюючи» пам'ять про Р. Санчеса-Масаса, автор вдається також до «відновлення» пам'яті про його рятівників – простих жителів Каталонії, дезертирів республіканської армії, версії яких «різнилися між собою, але не суперечили одна одній і не раз доповнювали одна одну» (Серкас, 2013: 68). Їхня поведінка, переказана згодом їх рідними, визначалася необхідністю пристосовуватися до обставин і виживати в складних умовах завершення війни та повоєнних переслідувань, що, зрозуміло, суперечило як республіканському, так і франкістському наративам колективної пам'яті. Тому нащадки тих рятівників воліли,

радше, замовчувати минуле своєї родини, доки надокучливий журналіст не переконав їх розповісти свою версію пам'яті. Відтак, зі слів сина одного з республіканських солдатів ми дізнаємося, що ті дезертири – це

Сироти політичних переконань, зголоднілі, переможені й утомлені війною, відчуваючи огиду до агонії вигнання, переконані франкістською пропагандою, – якщо їхні руки не заплямовані кров'ю – їм нема чого боятися переможців, які хіба що відновлять знищений Республікою порядок. Фігерас і Анхелац прагнули тієї пори лише зберегти свою шкуру, уникнути безмежного безумства маврів і скористатися першою неухважністю своїх командирів, щоб ступити на шлях додому і чекати там націоналістів (Серкас, 2013: 113).

Зрештою, Х. Серкас цілком забуває про Р. Санчеса-Масаса, скориставшись його історією для «відновлення» пам'яті звичайного республіканського солдата, – Міральєса, – який, як припускає автор, міг бути саме тим солдатом, що не видав ідеолога фалангізму розстрільній команді у лісі поблизу Баньоласа, згодом із рештками республіканського війська перейшов на французький бік кордону, потерпав у таборах для інтернованих, воював проти нацистів у Франції, опісля війни отримав французьке громадянство і дожив до глибокої старості. Спроби автора-персонажа дізнатися від Міральєса його версію подій, наштовхнулися на спротив, в якому той почергово випробовує ролі «мнемонічного бійця» та «зреченця»:

Ніхто ніколи не подякував мені за те, що я змарнував свою молодість, воюючи з вашу страну країну. Ніхто. Жодного слова. Жодного тексту. Жодного листа. Нічого. А тепер, через шістдесят років з'являється ви зі своєю засраною газетою, або книжкою, або казна-чим і запитуєте, чи брав я участь у розстрілі. Чому ви прямо не звинуватите мене в убивстві? (Серкас, 2013: 178–179)

(...) Повірте мені: ці події вже нікого не цікавлять, навіть тих, хто пережив їх. Був час, коли цікавили, а тепер уже – ні. Хтось вирішив, що їх слід забути, і знаєте, що я скажу? Він, напевне, мав слухність, крім того, всі ці розповіді про них – наполовину мимовільна брехня, а наполовину – свідомо (Серкас, 2013: 180–181).

Висновки. Роман Х. Серкаса «Воїни Саламіну» – це розповідь без однозначних цілей і висновків. Автор свідомо відмовився від популярної та надто спрощеної бінарної концепції «двох Іспаній» – «лівої» та «правой», якою від середини минулого століття активно користуються основні політичні «актори», стараючись сконструювати власні наративи колективної

пам'яті в душі «мнемонічних борців». Не залежно від соціального статусу і політичної ваги у конкретний історичний момент, персонажі роману не пропонують простих відповідей; Х. Серкас розкриває їх не як героїв, а як звичайних людей, що приймають рішення у конкретний момент під тиском конкретних обставин. У такі миті вони не турбуються тим, що про них пам'ятатимуть

згодом, а лише намагаються вижити, наголошуючи тим самим, що колективна пам'ять – це завжди пізніший конструкт, творці якого керуються відмінними інтересами від інтересів безпосередніх учасників подій. Врешті, Х. Серкас обирає роль «мнемонічного плюраліста», для якого важливим є збереження різноманіття пам'ятей, які не мусять зливатися в єдину гармонійну оповідь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маєвська О.Т. Колективна й індивідуальна пам'ять у романах Мігеля де Унамуно. *Іноземна філологія*. 2018. Вип. 131. С. 115–124.
2. Серкас Х. Воїни Саламіну: роман / пер. з ісп. П. Тарашука. Харків: Фоліо, 2013. 218 с.
3. Стрик Т. Невловні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії / пер. з польськ. С. Серяком, І. Склокін, В. Склокін. Київ: Ніка- Центр, 2015. 320 с.
4. Чума Б. Іспанська “війна за історію”: політика, історіографія та шкільна освіта. *Україна модерна*. 2012. Число 19: Як (не) писати підручники з історії. С. 63–88.
5. Чума Б. Сучасна історіографія громадянської війни в Іспанії та перспективи українських досліджень. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2016. № 4. С. 261–277.
6. Chuma B. Fascinados por España: La percepción del “pacto del olvido” en la Ucrania actual. *La Transición Española: Una Perspectiva Internacional* / director P. Pérez López. Pamplona: Thomson Reuters-Aranzadi, 2020. Pp. 241–251.
7. Kubik J., Bernhard M. A Theory of Politics of Memory. *Twenty Years After Communism. The Politics of Memory and Commemoration* / edited by M. Bernhard and J/ Kubik. New York: Oxford University Press, 2014. Pp. 7–36.
8. Schevel O. The Politics of Memory in a Divided Society. A Comparison of Post-Franco Spain and Post-Soviet Ukraine. *Slavic Review*. 2011. № 1. Pp. 137–164.

REFERENCES

1. Mayevska O. T. (2018) Kolektyvna y individualna pamiat u romanakh Mihelia de Unamuno [Collective and individual memories in the novels of Miguel de Unamuno], *Inozemna filolohiia*. – Foreign Philology. 131, 115–124 [in Ukrainian].
2. Cercas J. (2013) Voyny Salaminu: roman [Soldiers of Salamis: novel], *Folio* [in Ukrainian].
3. Stryjek T. (2015) Nevlovni katehorii. Narysy pro humanitarystyku, istoriiu i polityku v suchasnykh Ukraini, Polshchi ta Rosii [Elusive categories. Essays about humanities, history and politics in Modern Ukraine, Poland and Russia], *Nika-Tsentr* [in Ukrainian].
4. Chuma B. (2012) Ispanska “viina za istoriiu”: polityka, istoriohafia ta shkilna osvita. [The Spanish “war of history”: politics, historiography and school education], *Ukraina moderna*. – Modern Ukraine, 19, 63–88 [in Ukrainian].
5. Chuma B. (2016) Suchasna istoriohrafia hromadianskoi viiny v Ispanii ta perspektyvy ukrainskykh doslidzhen. [Modern historiography of civil war in Spain and perspectives of ukrainian studies], *Yevropeiski istorychni studii*. – European historical studies, 4, 261–277 [in Ukrainian].
6. Chuma B. (2020) Fascinados por España: La percepción del “pacto del olvido” en la Ucrania actual [Fascinated by Spain: The perception of “Pact of Forgetting” in today’s Ukraine], *La Transición Española: Una Perspectiva Internacional*, Thomson Reuters-Aranzadi, 241–251 [in Spanish].
7. Kubik J., Bernhard M. (2014) A Theory of Politics of Memory, *Twenty Years After Communism. The Politics of Memory and Commemoration*. Edited by Michael Bernhard and Jan Kubik. Oxford University Press, 7–36.
8. Schevel O. (2011) The Politics of Memory in a Divided Society. A Comparison of Post-Franco Spain and Post-Soviet Ukraine, *Slavic Review*, 1, 137–164.